

Стела МОНЕВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”, България

ЕПИЗОДИ ОТ ЛИЗИЙ – ЖЕНИ И ПОГРЕБЕНИЕ

Stela MONEVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

EPISODES BY LYSIAS – WOMEN AND FUNERAL

The present paper analyzes from a new point of view a known part of the First speech of the public speaker Lysias. The main idea is to present the behaviour of three women inhabitants of ancient Athens – behaviour that throws light on the daily round of the city. Special attention is paid to cases of breaking legal regulations: marital fidelity is violated by an Athenian wife, the customary period of mourning is not observed, another Athenian woman also is unfaithful to her husband and slanders, and an “obedient” woman slave betrays her mistress. The text illustrates aspects of the mentality of a person from antiquity.

Keywords: Lysias, classical Athens, women, funeral, violation, infidelity, mourning, mentality.

Ограничаването в един основен източник при изучаването на поставената тема е толкова рисковано, колкото и той да се игнорира. Веднага трябва да се отбележи, че речите на Лизий са съставени от съвременник на събитията и затова притежават по-голяма степен на достоверност, отколкото сведенията, достигнали до нас от втора и трета ръка. Почти всички познати ни негови речи са съдебни и в тях излагането на фактите е най-силната част. Текстовете отразяват само атинската действителност след завръщането му в Атина от колонията Турий през 412 г. пр.Хр.

Трудовете, посветени на този автор, като правило се ограничават в изследване на въпроси с риторически, юридически и биографичен характер (Ярхо 1947; Cloché 1951, 1958; Loenig 1981). Други разработки засягат проблеми на политическата борба или изследват частни въпроси в речите (Ferckel 1937; Поздеева 1961; Lateiner 1981; Маринович, Кошеленко 1994: 5-10). Освен подобни сведения, в словесните произведения на нашия автор се съдържат интересни и разнообразни подробности за всекидневния живот на атиняните. В текстовете никъде не е изразено открито отношение към жените и за това се говори рядко и случайно. Макар и пречупени през особеностите на съдебната практика, тези сведения не губят своята ценност.

В случая е любопитна речта “В защита на убиеца на Ератостен”, произнесена на съдебен процес малко след 403 г. пр.Хр. Тя е интересна в културно-

битово отношение: в нея е отразен животът на дребните, незначителни жители на града. Задачата в настоящата разработка е по няколко епизода от тази реч, свързани със събития около едно погребение, да се представят действията на някои обикновени жени като компонент от всекидневната картина в класическа Атина.

Добре известен е безправният и затворен начин на живот на атинянките¹. Приема се, че единствените събития, които нарушават еднообразието им живот, са посещенията при приятелки, религиозните церемонии, извършвани от тях много често, градските празници и театралните представления (Богданов 1989: 202; Котова 1995; Вернан 1998: 146; Harrison 1968; Lacey 1968; Just 1989; Blundell 1998: 75, 78-80; Gould: 39-40). По време на погребения обаче главната роля принадлежи на жените².

Въобще по-голямата част от присъстващите на погребения били жените (Гиро 2002: 140-145; Винничук 1988: 313-314; Humphreys 1983: 56). Те участвали във всичките три акта на погребалната церемония. Например, при излагането на мъртвия върху високо легло грижите принадлежали най-вече на близки на починалия жени (Дончева 2011: 248). След това пред покойника вървяла също жена, която носела специален съд за преливане на гроба. Начело на шествието понякога имало и оплаквачки или флейтистки (Дончева 2011: 250). Следвали мъжете роднини, после вървели отново жени, които плачели, ридаели, биели се в гърдите, издрасквали бузите си с нокти (последното законът на Солон им забранявал, ако покойникът не им бил роднина вж.: Plut. Sol., XXI). На погребенията имало специални длъжностни лица, т.нар. гинекономи, които следят за поведението на жените, за да не се поддават на страстно чувство на скръб (Plut. Sol., XXI). В такава ситуация около погребална церемония въпросната реч на Лизий ни представя поведението на няколко жени от населението на Атина.

Погребението било на майката на някой си Евфилет, атински гражданин, земеделец от незнатен произход. Неговата съпруга (главната героиня в тези епизоди) вървяла след тялото на свекърва си в погребалната процесия и там я видял младият Ератостен (Lys. I, 8)³. Изглежда привлечен от омъжената атинянка, Ератостен причакал на улицата робинята на семейството (втората заместена жена), която отивала на пазар, и чрез нея започнал да отправя предложения

¹ Известно несъгласие има например в статията на D.Cohen, където са посочени различни случаи на по-свободно положение на атинянките (Cohen 1996: 134-145).

² В изворите не се е съхранило цялостно описание на погребалните ритуали в древна Атина. В нашата историография интерес представляват наблюденията в такава посока на И. Дончева, която предлага различни източници (Дончева 2011: 247-269).

³ Възможно е този Ератостен да е човекът, за когото се говори и в XII реч на Лизий, защото и двамата са от една фила. Убедително защитава това мнение големият познавач на гръцката просопография I. Kirchner, като обяснява изключителната рядкост на името Ератостен и изказва становище за идентичността на тези двама граждани (Kirchner 1901: 332).

на съпругата на Евфилет. След известно време омъжената дама приела ухажването и когато нейният съпруг бил по земеделските си дела на село, започнала да допуска Ератостен в дома си.

Лизий уточнява, че къщата била на два етажа с еднакво устройство на горните и долните стаи, както в мъжката, така и в женската половина на дома. След раждането на детето в семейството, за да не се подлага на опасност през нощта, слизайки по стълбите от съпругеската спалня, за да се измие и кърми, на съпругата и на робинята им било разрешено да живеят в долната част на къщата, а съпругът – в горната (Lys. I, 9). По такъв начин в семейството на Евфилет се приема, че жената често слиза долу да спи с детето и да го кърми.

Времето вървяло, без съпругът да подозира нещо нередно. В един късен следобед обаче той се върнал неочаквано от село и съпругата му дала вид, че се радва на неговото завръщане. Отначало дори отказала да отиде при детето, което се разплакало. Когато чува детето да капризничи, Евфилет заповядал на жена си да слезе при него и да го успокои. Оказало се, че робинята специално дразнела бебето, защото любовникът бил в къщата. Така тя дала знак на своята господарка (Lys. I, 10-12). Съпругата станала, излязла от спалнята на горния етаж, като на шега заключила вратата, взела ключа и слязла в долните помещения. Умореният съпруг сладко заспал, без да обърне внимание на заключването. През нощта Евфилет все пак чул, че входната врата изскърцала (изглежда свързано с любовника). Едва на разсъмване жената се върнала с невинни обяснения и отключила вратата на спалнята, а Евфилет забелязал, че лицето ѝ е намазано с белило (Lys. I, 13-14). Употребата на козметично средство в период на семеен траур не предизвикало никакви подозрения от страна на доверчивия съпруг и той излязъл от дома си.

В следващия епизод се сблъскваме с третата участничка в тази история. Един ден след доста време към Евфилет близо до дома му се приближила старица, изпратена от жена, която също била в незаконна връзка с Ератостен. Жената била обидена, че той не ходи при нея както по-рано и следила любовника си, докато открие каква е причината. Изпратената от нея старица посъветвала Евфилет да разпита тяхната робиня, която ходела на пазар, и да разбере всичко. Освен това посочила Ератостен като човекът, който е съблазнил не само неговата съпруга, но и много други жени. Старицата подчертава, че това е станало вече негова привычка (Lys. I, 15-16).

След много заплахи робинята признала своята помощ за осъществяване на връзката между съпругата и Ератостен и разказала точно всичко, което се е случило от срещата на погребението до разговора с господаря ѝ. С нейна помощ Евфилет успял да залови прелюбодейците на местопрестъплението в своя дом и да убие Ератостен. Според Солоновия закон на този, който завари любовника на жена си на мястото на престъплението, му е дадено право да го убие (Plut. Sol., XXIII, 1).

Главната героиня от нашите епизоди също я заплашва тежко наказание за изневярата: тя трябва да бъде изгонена от дома на съпруга си и да бъде

подложена на различни унижения. Закон на Солон забранява на жена, която са заварили с любовник, да се украсява и да влиза в обществените храмове, за да не общува с непорочните съпруги. Ако тя влезе в храм и се украси, законът предвижда първият срещнат да ѝ разкъса дрехите, да ѝ смъкне украшенията и да я бие, само не до смърт и до осакатяване. Така законът позори подобни жени и прави живота им непоносим, казва ораторът Есхин (Aeschin. I, 183).

Кратко предадените сведения от Лизий ясно представят един нов поглед към всекидневния живот на класическа Атина. Престъпват се правилата още на погребението, където се случва визуалният контакт между Ератостен и съпругата на Евфилет. Погребалното шествие става място за начало на симпатии и последвал роман, а не на скръб и печал. Тук трябва да се припомни, че за атиняните, както и за други древни народи, погребалната церемония се извършва не за да се покаже печал, а за успокоение и щастие на мъртвия. Тогава съществува убеждението, че без погребение душата е нещастна, а чрез погребалния обред тя завинаги остава щастлива (Гиро 2002: 142; Дончева 2011: 247). Така че проявата на други, положителни чувства, като влечението на Ератостен към съпругата атинянка, не трябва да ни учудва. Още повече, че той е представен в текста на речта като един млад Дон Жуан.

Следващото провинение е свързано с нарушаване на съпружеската вярност. Главната героиня, съпругата на Евфилет, дълго време умело прикрива своята изневяра. В тази авантюра не я спира дори плачът на собственото ѝ дете. В нейно лице се вижда една доста лекомислена атинянка, като се има предвид строгостта на закона. Независимо от тази строгост (впрочем не е известно доколко законът се е прилагал на практика) нарушаването на съпружеската вярност от съпругите атинянки (за мъжете изобщо не се говори) явно е обичайно явление. Във всеки случай, така е представено положението и в комедията на Аристофан “Тесмофориите” (Aristoph. Thesm., 476-501) и по-късно в комедиите на Менандър (подробно вж.: Fantham 1975: 44-74; Gould 1980: 38-59).

Третото нарушение е на траура. Съпругата на Евфилет е използвала белило за лицето си, макар и да не е минал месец от смъртта на брат ѝ (Lys. I, 14). Това означава, че не е спазила установените норми за траур, който при атиняните продължава 30 дни и завършва с жертвоприношения (Дончева 2011: 251). През този период носещите траур се въздържат от всякакви украшения и веселби, отрязват си косите и обличат черни дрехи. Очевидно, за да се хареса на любовника си, тя е прибегнала до тази изтънчена женска уловка – белилото, в разрез с общоприетите норми за траур.

За съпругите атинянки се знае, че в домовете си ревниво пазят своята власт в домакинството и се държат за нея, защото обикновено нямат други занимания, които биха могли да ги развличат (Flaceliere 1965: passim; Gomme 1925: 12-18; Богданов 1989: 202). В речта Евфилет обявява, че е предал на жена си ръководството над всичко, което притежава, т.е. и над робинята (Lys. I, 6). Според данните въпросната робиня изпълнява волята на своята господарка,

като предава съобщенията между любовниците. Даже повече – служи си с хитрост, за да помогне за срещите им (специално дразни детето). Въпреки тази власт на съпругата, „послушната” робиня извършва предателство спрямо своята господарка. Когато Евфилет я заплашва с побой и изпращане на мелницата, тя разкрива истината за всички обстоятелства около изневярата (Lys. I, 20)⁴. В крайна сметка робинята съдейства на Евфилет да залови Ератостен на мест-опрестъплението, отричайки се от вярност към господарката си (Lys. I, 24).

Накрая незначителната старица, също слугиня на атинянка, информира измамения съпруг и със своя донос довежда делото до истинска катастрофа. Любовникът Ератостен признава своята вина и макар да моли за друго наказание, е убит (Lys. I, 26-27). Изглежда законът на Солон в края на V в. пр.Хр. все още не е бил отменен, макар и да не се е прилагал. Тази реч на Лизий представлява единствен пример за такова крайно отмъщение. Обикновено съблазнителят на съпруга атинянка се спасявал или заплащайки глоба, или с позорно, но не опасно за живота наказание от страна на оскърбения съпруг (Plut. Sol., XIII, 1-2).

Гореизложеното свидетелства за поведенческите модели на населението на Атина от края на V в. пр.Хр. Показано е положението на омъжена жена, която необмислено започва любовна връзка на погребение. Действащите лица в този роман – съпругата, младият „Дон Жуан“, невярната робиня, старицата, всъщност представят някои нарушения на нормите и закона във всекидневния живот на класическа Атина. Може да се приеме, че те илюстрират редица нелицеприятни страни от присъщия на античния човек манталитет.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Primary Sources:

Aeschin.: Aischines. Orationes. Ed. F. Blass, Leipzig, 1908.

Aristoph. Thesm.: Aristophanis Comoediae. Ed. V. Coulon, 1923.

Lys.: Lysias with an English translation by W. R. M. Lamb, M. A., Cam. Mass. 1957.

Plut. Sol.: Plutarchi Vitae. Vol. III: rec. C. Lindskog – K. Ziegler. Lipsiae, 1935–1960.

Secondary Sources:

Богданов 1989: Богданов, Б. *История на старогръцката култура (теоретичен поглед)*. София: Наука и изкуство. [**Bogdanov 1989:** Bogdanov, B. *Istoriya na starogratskata kultura (teoretichen pogled)*. Sofiya: Nauka i izkustvo.]

Вернан 1998: Вернан, Ж.-П. *Мит и мислене при древните гърци*. София: Критика и хуманизъм. [**Vernan 1998:** Vernan, Zh.-P. *Mit i mislene pri drevnite gartsy*. Sofiya: Kritika i humanizam.]

⁴ Едно от наказанията за провинили се роби било изпращането на село в мелницата. Мелницата се състояла от два камъка: долният имал конусообразна форма и стоял на земята; горният имал форма на издълбан двоен конус и се поставял с единия край върху долния, а в другия му край се насипвало зърното. Горният камък се въртял около долния обикновено от магарета, но този тежък труд можели да изпълняват и провинили се роби, дори робини.

Винничук 1988: Винничук, Л. *Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима*. Москва: Высшая школа. [Vinnichuk 1988: Vinnichuk, L. *Lyudi, nrayu i obychai Drevney Gretsii i Rima*. Moskva: Vysshaya shkola.]

Гиро 2002: Гиро, П. *Быт и нравы древних греков*. Смоленск: Русич. [Giro 2002: Giro, P. *Byt i nrayu drevnikh grekov*. Smolensk: Rusich.]

Дончева 2011: Дончева, И. Погребалните ритуали в древна Гърция. // Дончева, И. *Аспекти на всекидневния живот в древна Гърция според античните автори и керамографията*. В. Търново: Ровита. [Doncheva 2011: Doncheva, I. *Pogrebalnite rituali v drevna Gartsiya*. // Doncheva, I. *Aspekti na vsekidnevniya zhiivot v drevna Gartsiya spored antichnite avtori i keratografiyata*. V. Tarnovo: Rovita].

Котова 1995: Котова, Д. *Тесмофориите. Женски празничен комплекс*. София: Библиотека ДИОС. [Kotova 1995: Kotova, D. *Tesmoforiite. Zhenski praznichen kompleks*. Sofiya: Biblioteka DIOS.]

Маринович 1994: Маринович, Л., Кошеленко, Г. Речи Лисия как исторический источник. Предисловие к изданию 1994. // *Лисий. Речи*. Москва: Ладомир. [Marinovich 1994: Marinovich, L., Koshelenko, G. *Rechi Lisiya kak istoricheskiy istochnik*. Predisloviye k izdaniyu 1994. // *Lisij. Rechi*. Moskva: Ladomir.]

Поздеева 1961: Поздеева, И. В. Политические судебные процессы в Афинах в 403–400 гг. до н.э. (по речам Лисия). // *Вестник древней истории*, 1961, № 4, 68-84. [Pozdeyeva 1961: Pozdeyeva, I. V. *Politicheskiye sudebnyye protsessy v Afinakh v 403–400 gg. do n.e. (po recham Lisiya)*. // *Vestnik drevney istorii*, 1961, № 4, 68-84]

Ярхо 1947: Ярхо, В. *Социальная утопия в комедиях Аристофана*. Москва: Издательство Московского государственного университета. [Yarkho 1947: Yarkho, V. *Sotsial'naya utopiya v komediyakh Aristofana*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta.]

Blundell 1998: Blundell, S. *Women in Classical Athens*. London: Bristol Classical.

Cloch  1951: Cloch , P. *La démocratie Athenienne*. Paris: Presses universitaires de France.

Cloch  1958: Cloch , P. *Le monde Grec aux temps classiques*. Paris: Payot.

Cohen 1996: Cohen, D. Seclusion, Separation, and the Status of Women in Classical Athens. // *Greece and Rome Studies*, Vol. III., 134-145.

Fantham 1975: Fantham, E. Sex, Status and Survival in Hellenistic Athens. // *Phoenix*, Vol. 29, No.1, 44-74.

Ferckel 1937: Ferckel, F. *Lysias und Athen: des Redners politische Stellung zum Gaststaat*. Würzburg.

Flaceli re 1965: Flaceli re, E. R. *Daily Life in Greece at the Time of Pericles*. London: Macmillan, 1965.

Gomme 1925: Gomme, A. W. The Position of Women in Athens in the Fifth and Fourth Centuries. // *Classical Philology*, Vol. 20, No. 1, 1-25.

Gould 1980: Gould, J. Law, custom and myth: aspects of the social position of Women in Classical Athens. // *Journal of Hellenic Studies*, ¹ 100, 38-59.

Harrison 1968: Harrison, A. R. W. *The Law of Athens. Vol. I: The Family and Property*. Oxford: Clarendon Press.

Humphreys 1983: Humphreys, S. C. *The Family, Women and Death: Comparative Studies*. London: Routledge.

Just 1989: Just, R. *Women in Athenian Law and Life*. London – New York: Routledge.

- Kirchner 1901:** Kirchner, I. *Prosopographia Attica*. Vol. I, Berlin.
- Lacey 1968:** Lacey, W. K. *The Family in Classical Greece*. London: Thames & Hudson.
- Lateiner 1981:** Lateiner, D. An Analysis of Lysias' Political Defense Speeches. // *Rivista storica dell' antichità*, XI.
- Loenig 1981:** Loenig, T. C. The Autobiographical Speeches of Lysias and Biographical Tradition. // *Hermes*, 109, 280-294.